

بررسی مصرف و پس انداز در سبک زندگی اسلامی

دکتر احسان ترکاشوند^۱، دکتر محمد پیری^۲، علی هراتیان^۳

چکیده

سبک زندگی عبارت است از به هم تنیدگی و شبکه‌ای بودن عواملی که در شیوه‌های زیستن انسان تأثیر می‌گذارند. سبک زندگی به ویژه در عرصه اقتصادی چنانچه به صورت صحیحی شکل گیرد، می‌تواند به عاملی تقویت‌کننده تبدیل شود و قدرت مقاومت را افزایش دهد و در غیر این صورت، می‌تواند موانع طی مسیر را نیز تشدید نماید. تمایل جامعه به سمت مصرف‌گرایی از جهات اقتصادی و فرهنگی کشور را با خسارات زیادی مواجه می‌کند. الگوی مصرف هر جامعه نقشی تعیین‌کننده در تخصیص منابع تولید، نوع کالاهای تولیدی و شیوه توزیع آنها دارد؛ زیرا تخصیص بهینه منابع برای تولید کالا و ارائه خدمات، تا حد زیادی به شناخت الگوی صحیح مصرف و فرهنگ‌سازی و حاکمیت آن بستگی دارد. مسئله‌ی اصلی در این میان این است که آیا با گسترش و تقویت سبک زندگی اسلامی جامعه، می‌توان در مسیر کاهش فقر و محرومیت قدم برداشت. در این تحقیق با استفاده از روش پیمایشی و پرسش‌نامه‌ی سازمان یافته، داده‌ها از نمونه ۴۲۵ نفری از دانشجویان دانشگاه‌های شهرستان ملایر با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای جمع‌آوری شد. برای تحلیل آماری داده‌ها از آزمون‌های اسپیرمن و وی‌کرامر استفاده شد که با کمک نرم افزار SPSS16 صورت گرفت. نتایج این تحقیق نشان داد؛ رابطه‌ی مثبتی بین سبک زندگی اسلامی در نگرش به مصرف و پس انداز وجود دارد و با رویکرد اسلامی در زندگی می‌توان از مصارف غیرضروری خودداری کرد و پس انداز مناسبی داشت.

واژه‌های کلیدی: سبک زندگی اسلامی، نگرش اقتصادی، مصرف، پس انداز، اخلاق و احکام اسلامی.

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه ملایر torkashvand110@yahoo.com

۲. استادیار گروه مدیریت بازرگانی muhamadpiri@gmail.com

۳. کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی haratianali@yahoo.com

۱- مقدمه و بیان مسأله

سبک زندگی بخشی از فرهنگ اجتماع است که به صورت الگوواره‌ای به رفتارهای آحاد آن جامعه یا بخش‌های مختلفی از آنها در عرصه‌های مختلف از جمله در عرصه‌ی اقتصادی جهت داده و رنگ و بو می‌بخشد. سبک زندگی غالب در اجتماع جهانی شده امروز دنیا، سبک زندگی غربی است که با ابزارهای مختلف ترویج شده و سعی در تسخیر فرهنگ‌ها و از میدان به در کردن رقبای کوچک بومی در مناطق مختلف دارد. سبک زندگی به ویژه در عرصه اقتصادی چنانچه به صورت صحیحی شکل گیرد، می‌تواند به عاملی تقویت کننده‌ای تبدیل شود و قدرت مقاومت را دو چندان سازد و در صورتی که سبک زندگی به صورت ناصحیح شکل گرفته باشد و همراه با تجمل، اسراف، تبذیر و... باشد، خود به مانعی در مسیر پیشرفت تبدیل شده و حتی می‌تواند دیگر موانع طی مسیر را نیز تشدید نماید. چنانچه سبک زندگی ناصحیح اقتصادی در زمینه‌ی مصرف، سرمایه گذاری و پس انداز سبب تشدید آثار تحریم‌های اقتصادی در گذشته شد و در صورت عدم اصلاح می‌تواند آثار بیشتری نیز بر جا گذارد (طغیانی، ۱۳۹۵).

سبک زندگی اسلامی که یکی از مولفه‌های آن سبک زندگی اقتصادی است، به لحاظ تاریخی به قدمت بشر برمی‌گردد. روشن است که هیچ شخص یا گروهی نمی‌تواند ادعا کند که در زندگی خود هیچ سبک یا دستوری ندارد، حتی اگر نام آن را هم سبک زندگی نگذارد. ادیان الهی به ویژه دین اسلام، الگوهایی بی نظیر از سبک زندگی چه در بعد اقتصادی و چه سایر ابعاد زندگی در اختیار انسان قرار داده‌اند. برخی نویسندگان از جمله هونکه معتقدند: "بعد از ظهور اسلام ملت‌هایی همچون ایران، هند، سوریه، مصر و... که تحت حکومت اسلام رهبری می‌شدند، نه تنها زبان عربی در میانشان رواج و ملاک قرار گرفت بلکه برای آنها اسلام الگویی بود برای هر کس که خود را با آن ساخته و به همین جهت به یک تمدن یکپارچه مبدل گردیدند. تمدنی که دانشمندان آن از هر نژاد و سرزمینی بودند اما کمتر آنان را به نام سرزمینشان می‌شناسند". البته این نویسنده که خود متفکری غربی است، از مسلمانان تشکر نموده و بیان نموده که این تشکر را از دیرزمان مدیون مسلمانان می‌داند و این را به دلیل تاثیرات مستقیم و غیر مستقیم تمدن اسلامی بیان می‌کند. وی در نهایت می‌نویسد: "دست‌های زیادی فرش تمدن را می‌بافند. همه

اینان توانایی خود را در آن می‌نهند و همگی استحقاق سپاسگزاری و قدردانی را دارند" (هونکه، ۱۳۶۲، مقدمه کتاب). هرچند از غرب هم توسط خلفای عباسی و دوران نهضت ترجمه‌ی اول و دوم، ابتدا کتب فلسفه، طب، حدیث، تاریخ و بسیاری از علوم به فرهنگ مسلمین ورود پیدا کرد و البته این علوم در فرهنگ اسلامی رشد قابل توجهی کردند به طوری که به تعبیر شهید مطهری اساساً پاره‌ای از این علوم جایگاه اسلامی به خود گرفت (مطهری، ۱۳۶۱) تا آنجا که گاهی نمی‌توان آن علوم را غربی دانست. البته بعد از پایان دوران قرون وسطی که دوران افول تمدن غربی بود، مجدداً این کتب از اسلام به زبان غرب ترجمه شدند و به تبع این نقل و انتقالات سبک زندگی نیز از جوامع اسلامی به جوامع غربی منتقل شد (ولایتی، ۱۳۸۴). به هر حال نمی‌توان تأثیر و تأثرات سبک‌های زندگی اسلام و غرب بر یکدیگر را نادیده گرفت. در گذشته بخاطر اقتدار سیاسی، علمی و حتی اقتصادی مسلمانان، اروپایی‌ها از مسلمانان تقلید می‌کردند، اگر چه در عصر کنونی شاید بتوان گفت در برخی موارد و به طور خاص برخی از غرب‌گرایان اصرار دارند که سبک زندگی خود را از غرب دریافت کنند و زندگی خود را با خواسته آنها هماهنگ سازند و البته از آنجا که فرهنگ آنها عمدتاً بر مبانی اومانیسم بوده و اقتصاد آنها نیز برآمده از لیبرال دموکراسی است، نه در باب فرهنگ و نه در باب اقتصاد نمی‌توان از آنها تقلید نمود. روش و سبک زندگی مورد بحث ما، کاملاً برآمده از فرهنگ و اقتصاد اسلامی است. اگرچه این موضوع می‌تواند در حوزه‌های فرهنگی و حتی فلسفی بحث شود، اما ارتباط آن با مباحث اجتماعی، سیاسی و اقتصادی غیرقابل انکار است.

به همین دلیل، امروزه اصطلاح سبک زندگی در ادبیات علوم اجتماعی، پیوندی تنگاتنگ با مجموعه‌ای از مفاهیم مانند اقتصاد، فرهنگ، جامعه، رفتار، اخلاق، عقیده، شخصیت، هویت، طبقه اجتماعی، سلیقه و نیاز دارد. حاصل این رویکرد نیز خواسته یا ناخواسته، تلاشی گسترده برای معرفی، ترویج و تثبیت سبک خاصی از زندگی خواهد بود که خاستگاه آن، فرهنگ بی‌دین غربی و عقبه معرفتی آن است. به ویژه آنکه ناکارآمدی تمدن بی‌دین غربی در پاسخگویی به نیازهای چند بعدی انسان آشکار شده و رصد تحولات جاری در جهان نیز نشانه‌های افول و فرود این تمدن را نمایان ساخته است (قریشی کرین و همکاران، ۱۳۹۴).

Archive of SID

در مکتب سرمایه داری، رفتار و سبک زندگی باید بر مبنی هدف، اصالت نفع^۱ قابل تعریف باشد (متنظر ظهور، ۱۳۷۶). اصول این تفکر، کمال مطلوب را ارضای بیش از پیش نیازها و خواسته‌های مادی و دنیوی می‌داند و اهداف فعالیت اقتصادی در این مکتب، دستیابی به حداکثر مطلوبیت در دیدگاه مصرف‌کننده و حداکثر سود در دیدگاه تولید کننده است (دادگر و رحمانی ۱۳۸۰).

تمایل جامعه به سمت مصرف‌گرایی از جهات اقتصادی و فرهنگی، کشور را با خسارات و مشکلات زیادی مواجه می‌کند. الگوی مصرف هر جامعه نقشی تعیین‌کننده در تخصیص منابع تولید، نوع کالاهای تولیدی و شیوه توزیع آنها دارد؛ زیرا تخصیص بهینه منابع برای تولید کالاها و ارائه خدمات به منظور تأمین نیازهای ضروری و حیاتی جامعه و رفع فقر و محرومیت، تا حد زیادی به شناخت الگوی صحیح مصرف و فرهنگ سازی و حاکمیت آن بستگی دارد (اردشیری ۱۳۹۴).

از جمله آسیب‌های جدی در جامعه‌ی ما، روحیه‌ی اسراف و مصرف‌زدگی است که با هیچ یک از آموزه‌های دینی و ملی ما سازگار نیست و با ضرورت‌های اجتماعی امروز کشورمان نیز مغایرت آشکار دارد (شمخانی و همکاران ۱۳۹۴).

با توجه به شرایط خاص اقتصادی کشور در چند سال اخیر آیا با گسترش و تقویت سبک زندگی اسلامی در جامعه می‌توان در مسیر کاهش فقر و محرومیت قدم برداشت؟ این مقاله قصد دارد الگوی سبک زندگی اسلامی در بعد اقتصادی را بصورت عملی و کاربردی در متن زندگی افراد جامعه بررسی نماید و اینکه اگر این الگوی در جامعه پیاده شود چه تأثیری بر نگرش اقتصادی دارد؟ با توجه به این نکته که تأثیر اقتصاد بر فرهنگ را نیز نمی‌توان نادیده گرفت و همچنین دیدگاه‌های مختلفی در خصوص اینکه آیا سبک زندگی اسلامی مقدم بر سبک زندگی غربی است یا بالعکس وجود دارد.

۲- اهداف تحقیق

۲-۱ هدف اصلی

هدف اصلی از انجام تحقیق حاضر بررسی ارتباطات و اثراتی است که براساس

۱. اصل اخلاقی فایده‌گرایی مبتنی بر خوشی و لذت فردی

سبک زندگی اسلامی در نگرش اقتصادی افراد شکل می‌گیرد و عملکردهای اقتصادی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ البته با توجه به تأثیر گسترده‌ی آموزه‌های دین در اقتصاد، در این تحقیق صرفاً بر دو مولفه‌ی ((مصرف)) و ((پس‌انداز)) پرداخته شده است.

۲-۲ اهداف فرعی

- ۱- تعیین رابطه‌ی بین اعتقادات اسلامی و نگرش اقتصادی (مصرف و پس‌انداز)
- ۲- تعیین رابطه‌ی بین اخلاقیات اسلامی و نگرش اقتصادی (مصرف و پس‌انداز)
- ۳- تعیین رابطه‌ی بین احکام اسلامی و نگرش اقتصادی (مصرف و پس‌انداز)

۳-۲ پرسش‌های تحقیق

پرسش‌هایی که این تحقیق به دنبال پاسخ به آنهاست، شامل موارد زیر است:

پرسش اصلی

چه رابطه‌ای بین نگرش اقتصادی در مصرف و پس‌انداز با سبک زندگی اسلامی وجود دارد؟

۴-۲ پرسش‌های فرعی

- ۱- چه رابطه‌ای بین نگرش اقتصادی در مصرف و پس‌انداز با اعتقادات اسلامی وجود دارد؟
- ۲- چه رابطه‌ای بین نگرش اقتصادی در مصرف و پس‌انداز با اخلاقیات اسلامی وجود دارد؟
- ۳- چه رابطه‌ای بین نگرش اقتصادی در مصرف و پس‌انداز با احکام اسلامی وجود دارد؟

۵-۲ پیشینه‌ی تحقیق

الف) پیشینه‌ی داخلی

- ۱- شریفی (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان "سبک زندگی به عنوان شاخصی برای ارزیابی سطح ایمان" بیان می‌کند: بهترین و جامع‌ترین سبک زندگی، رویکرد دین‌شناسانه است. سبک زندگی جنبه‌ی بیانگرانه و نمادین دارد. می‌توان از نمود خارجی به عنوان شاخصی برای سنجش کیفیت ایمان افراد و جوامع استفاده کرد.
- ۲- طغیانسی (۱۳۹۲) به "رابطه‌ی سبک زندگی اسلامی با نگرش‌های ناکارآمد در دانشجویان" پرداختند. نتایج نشان داد که بین سبک زندگی اسلامی و نگرش‌های

ناکارآمد، رابطه‌ی منفی و معناداری وجود دارد.

۳- کلاتری و همکاران (۱۳۹۲) به "شناسایی مولفه‌های سبک زندگی اسلامی در حوزه‌ی کسب و کار از دیدگاه برخی آیات و روایات" پرداختند. دستاورد این تحقیق، شناسایی ۴۴ مولفه است که باید در کسب و کار اسلامی رعایت شود و همچنین ۳۸ مولفه که باید در کسب و کار اسلامی از آن پرهیز شود. این مولفه‌ها در ۳ گروه ویژگی‌های دینی، ویژگی‌های اخلاقی و ویژگی‌های کارآفرینی جای گرفته‌اند.

۴- طولابی و همکاران (۱۳۹۲) به بررسی "نقش میانجی عزت نفس و خود کارآمدی در رابطه بین سبک زندگی اسلامی و سازگاری اجتماعی جوانان شهر مشهد" پرداخت. نتایج حاکی از آن است که سبک زندگی اسلامی اثر مثبت و معناداری بر عزت نفس و خودکارآمدی دارد، عزت نفس و خودکارآمدی اثر مثبت و معناداری بر سازگاری اجتماعی دارد.

۵- حقیقتیان و همکاران (۱۳۹۴) به "مطالعه‌ی جامعه‌شناختی سبک زندگی ایرانی اسلامی در بین جوانان شهر کرمان" پرداختند. نتایج نشان داد: بین سرمایه‌ی فرهنگی، سرمایه‌ی اجتماعی، سرمایه‌ی اقتصادی افراد و همچنین بین عوامل اجتماعی و فرهنگی و سبک زندگی ایرانی اسلامی در بین جوانان رابطه وجود دارد. بین منزلت شغلی و همچنین بین میزان آشنایی با فرهنگ غرب و سبک زندگی ایرانی اسلامی در بین جوانان رابطه وجود دارد.

۶- خانی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای به "تحلیل جامعه‌شناسی مفهوم سبک زندگی در تمدن غربی و اسلامی" پرداخت. نتایج نشان داد که مفهوم سبک زندگی در زمینه‌ی وضعی غرب و درون گسترده‌ای از معنای غرب‌شناسانه همچون فردگرایی، لیبرالیسم، هویت جویی سرمایه‌ای، سنت ستیزی و پایان ایدئولوژی معنا می‌یابد؛ به طوری که غفلت از آن و تحمیل این مفهوم درباره‌ی الگوی رفتاری مسلمانان از پوشش و خوراک تا خواب و محیط زندگی و نظایر آن، نه تنها افق پیش روی مسلمانان برای ایجاد تغییرات اجتماعی را بسیار محدود خواهد کرد، بلکه مانع شکل‌گیری و استقرار تمدن نوین اسلامی نیز خواهد بود.

ب) پیشینه‌ی خارجی

۱- لاو^۱ (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای نشان داد که دینداری یک عامل مهم در مصرف مسئولیت‌پذیر اجتماعی است. مصرف‌کنندگان مذهبی‌تر به احتمال زیاد، پشتیبان شرکت‌هایی هستند که به نیازمندان کمک می‌کنند. اعتقاد محکم مذهبی همچنین در بازسازی رفتار مصرف‌کننده تأثیر زیادی دارد. افزون بر این، دینداری بر تمایل افراد برای خرید محصولات که برای محیط بی‌خطر هستند اثر می‌گذارد.

۲- چوی^۲ (۲۰۱۰) به بررسی "رابطه مذهبی بودن و مصرف" پرداخت، نتایج نشان داد که مقدار مذهبی بودن با نحوه‌ی ذخیره‌کردن کالاهای مصرفی رابطه‌ی معنادار و معکوسی داشته است و به طور کلی، مصرف‌کنندگان مذهبی‌تر در مصرف محتاط‌تر از غیرمذهبی‌ها و یا افراد کم‌تر مذهبی هستند. این واقعیت به احتمال زیاد، ناشی از این می‌شود که ماهیت محافظه‌کارانه دین عمیقاً بر مصرف‌کنندگان مذهبی‌تر اثر می‌گذارد.

۳- کلاوبرت^۳ (۲۰۱۰) به بررسی "رابطه‌ی بین اعتقاد مذهبی بر تصمیم‌گیری‌های اقتصادی خانوارهای آمریکا" پرداخت. وی بر مبنای یافته‌ها نتیجه‌گیری می‌کند که دینداری با کمتر مصرف کردن یا به عبارتی پس‌انداز کردن رابطه‌ای مثبت دارد. از این نظر، تفاوت معناداری میان مسیحیان کاتولیک و پروتستان وجود ندارد. این در حالی است که تأثیر دین جهت پس‌انداز، بر روی یهودی‌ها، غیر مسیحی‌ها و افراد بی‌دین بسیار کمتر از مسیحیان بوده است.

۴- سیان^۴ (۲۰۰۹) در رساله‌ی دکتری خود "تأثیرات درآمد، فرهنگ و مذهب را بر رفتار مصرفی" سنجدیده است. این تحقیق بیان می‌دارد که دین اسلام تأثیراتی قوی بر رویه و رفتار مصرف‌کنندگان مالزیایی دارد؛ در حالی که این قضیه در میان چینی‌ها که تعهد خاصی به یک دین واحد ندارند که بتواند آنها را پیوند دهد، معمولاً انحراف بیشتری راجع به ارزش‌های خود و از جمله مصرف دارند.

1. Lau
2. Choi
3. Klaubert
4. Sian

Archive of SID

۵- راولا^۱ و همکارانش (۲۰۰۶) به بررسی "تأثیر رهیافت دینی- معنوی بر رفتار مصرفی" پرداخته‌اند. آنها سه رهیافت هدف‌مدار، ابزاری و تعاملی به دین را در بین مردم آمریکا مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج مطالعه‌ی آنها نشان داده است که رهیافت‌های گوناگون مردم به دین، با چگونگی خرید و مصرف آنها ارتباط دارد. آنهایی که دین را به عنوان هدف می‌بینند، بر اساس اصول مذهبی رفتار می‌کنند و از خریدن و مصرف کالاها و خدماتی که دین نهی نموده است، خودداری می‌کنند، اما کسانی که رهیافت ابزاری به دین داشته‌اند، سعی می‌کنند بر اساس انتظارات هم‌کیشان خود رفتار نمایند و بنابراین، از کالاها و خدمات تحریم شده دوری می‌کنند. به بیان دیگر، آنها حساسیتی نسبت به اصول دین نداشته‌اند بلکه به جایگاه اجتماعی خود در بین هم‌کیشان‌شان می‌اندیشیده‌اند. در نهایت، کسانی که اصلاً مذهبی نیستند ادعا می‌کنند که مذهب بر خریدها و مصارف آنها تأثیری ندارد.

مروری بر پیشینه‌ی تحقیق در داخل و خارج از کشور نشان می‌دهد که مطالعات سبک زندگی مذهبی و رفتار مصرفی و قصد خرید از نظر روش شناختی و چارچوب نظری، دارای اشتراکات وسیعی هستند و تفاوت آنها عمدتاً در تکنیک، ابزار و به ویژه تعاریف عملیاتی متغیرهای تحقیق بوده است. ویژگی و وجه تمایز تحقیق حاضر، در این است که در آن به بررسی ارتباطات و اثراتی که سبک زندگی اسلامی بر نگرش اقتصادی افراد و عملکردهای اقتصادی آنان در دو مولفه ((مصرف)) و ((پس انداز)) می‌گذارد، پرداخته شده است. البته درباره نگرش اقتصادی و سبک زندگی مقالاتی نوشته شده و احیاناً همایش‌هایی برگزار گردیده است. حتی درباره‌ی ارتباط بین اقتصاد مقاومتی و سبک زندگی اسلامی هم تحقیق‌های خوبی انجام شده است (صادقی، فریدون؛ مسیب عباسی و حمید رضایی، ۱۳۹۴) در مواردی هم در قالب طرح‌های تحقیقی، مولفه‌های اقتصاد و رفتارهای اقشار مختلف به ویژه دانشجویان مورد بررسی قرار گرفته (بازوند، مریم و اسفندیار محمدی، ۱۳۹۴)، اما در خصوص ارتباط بین سبک زندگی اسلامی و نگرش اقتصادی به ویژه در خصوص دو مقوله‌ی مصرف و پس‌انداز و به طور خاص‌تر در خصوص پس‌انداز، تحقیق مستقلی انجام نشده است و یا به طور خیلی کلی در خصوص

رفتار اقتصادی بحث شده، اما به تفصیل در خصوص مقوله‌های مصرف و پس‌انداز بحث نشده است؛ چیزی که تحقیق حاضر در صدد بیان تفصیلی آن است. این نوشتار، الگویی از ارتباط مثبت بین رفتار اقتصادی در دو بعد فوق را ارائه می‌کند که علاوه بر دانشجویان، بر دانشگاہیان و کارکنان دولت، حتی به طور وسیع‌تر قابل تعمیم و ارائه به سایر اقشار مختلف مسلمان است. ارتباطی که گاهی به زبان آورده می‌شود ولی در عمل به کار برده نمی‌شود.

۳- تعریف مفاهیم

در این بخش به معنا و مفهوم دو عنصر اصلی تحقیق می‌پردازیم:

۳-۱ نگرش اقتصادی

نگرش، از مفاهیم کاربردی در علم روانشناسی اجتماعی است. این اصطلاح از دهه‌ی ۱۹۵۰ به بعد متداول گردید و امروزه یکی از مهمترین مفاهیم مورد استفاده در روانشناسی اجتماعی است. (کریمی، ۱۳۸۶). نگرش عبارت است از ترکیبی از باورها و هیجان‌هایی که شخص را پیشاپیش آماده می‌کند تا به موضوعات، افراد، اشیا و گروه‌های مختلف به شیوه‌ی مثبت یا منفی یا خنثی نگاه کند. نگرش‌ها ارزیابی از اشیا را خلاصه می‌کنند و در نتیجه پیش‌بینی یا هدایت اعمال یا رفتارهای آینده را بر عهده می‌گیرند (نولن هکسما، ۱۳۹۵). با توجه به مطالب فوق که در خصوص نگرش بیان گردید؛ نگرش اقتصادی را می‌توان به "ترکیبی از ادراک، احساسات و رفتار در ارتباط با فرآیند یادگیری و رسیدن به عمل مطلوب اقتصادی" تعریف نمود.

نگرش اقتصادی همچون سایر نگرش‌های از سه جزء شناختی، عاطفی و رفتاری تشکیل شده است که به شرح زیر تعریف می‌شود:

جزء شناختی: ادراک فرد از ویژگی‌های متمایز

جزء عاطفی: احساس مثبت، منفی یا خنثی از سوی فرد به امور و مسائل

جزء رفتاری: گفتار فرد در خصوص دیدگاهش نسبت به امور و مسائل (کریمی، ۱۳۸۸)

همچنین در میان مهمترین عوامل اثرگذار بر نگرش اقتصادی می‌توان به باورها، تجربیات شخصی، شخصیت و الگوهای افراد اشاره کرد که به صورت مختصر در زیر به

آنان پرداخته شده است:

باورها: سیستم باور آدمی، تصویر ذهنی محیط مرتبط اوست که با روابط علی و معلولی احتمالی تکمیل می گردد. هنگامی فرد نسبت به عملی نگرش مثبت خواهد داشت که باور داشته باشد رفتارش با نتایج مثبتی قرین است.

تجربیات: در موارد بسیاری، نگرش های اقتصادی حاصل تجربه ی مستقیم فرد با موضوع یا شیء مورد نگرش است. این شکل گیری ممکن است حاصل مشاهده ی یک رویداد منفی یا مثبت باشد که نگرش های منفی یا مثبت را در انسان شکل می دهد.

شخصیت: هر نوع شخصیت با مجموعه ی خاصی از نگرش های اقتصادی همراه است. به طور کلی افرادی با خلق و خوی معین صاحب نگرش های خاص، منطبق با آن خلق و خو می شوند. نگرش های هر فرد منعکس کننده شخصیت او هستند. معمولاً شخصیت های خاص دارای نگرش های خاصی هم هستند.

الگوها: یکی دیگر از عواملی که می تواند در نگرش اقتصادی افراد مؤثر باشد، الگوهای اجتماعی و اقتصادی افراد است. (آرבודنوت^۱، ۲۰۰۹)

۳-۲ سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی واژه ای است که ابتدا در ادبیات فرهنگ مدرن متولد شد. حدود دو قرن پیش واژه ای تحت عنوان سبک زندگی وجود نداشت ولی از آنجا که در طول تاریخ و در تمامی جوامع، زندگی انسانها همواره بر اساس مجموعه ای از قواعد معین و منظم بوده است، پس به طور طبیعی می توان گفت که زندگی انسانها همواره با نوعی سبک همراه بوده است (فاضل قانع، ۱۳۹۲: ۱۰)، وبر^۲ واژه سبک زندگی را شیوه های رفتار، لباس پوشیدن، سخن گفتن، اندیشیدن و نگرش هایی که مشخص کننده ی گروه های منزلتی متفاوت باشند، بیان می کند (تامین، ۱۳۸۵: ۴۳).

بر خلاف اصطلاح سبک زندگی که کاملاً نوظهور است، مباحث اساسی سبک زندگی از طریق بیان تفصیلی اجزای دین که مبدأ و منشأ سبک زندگی اسلامی می باشند توسط رسول اکرم (ص) و اهل بیت (ع) بیان شده اند. برخی از این رهنمون ها را علمای دین

1. Arbuthnott
2. weber

جمع‌آوری نموده‌اند. همچنانکه مرحوم علامه طباطبایی (ره) سیره‌ی پیامبر اسلام در مسائل فردی و اجتماعی را در کتاب سنن النبی (ص) گردآوری نموده‌اند. (طباطبایی، ۱۳۸۲) همچنین اندیشمندان دین شرح‌های مختلفی بر کتاب شریف رساله‌ی حقوق امام زین العابدین (ع) نگاشته‌اند (صدوق، ۱۴۱۳). مرحوم ملا مهدی نراقی در معراج السعاده و محمدباقر مجلسی در حلیه المتقین بسیاری از مباحث سبک زندگی را به روش سنتی بیان کرده و راهکارهای رسیدن به سبک زندگی را بیان کرده‌اند.

در واقع باید گفت اسلام مکتبی جامع است که تمام نیازمندی‌های مادی و معنوی انسان در دستورات و احکام آن لحاظ شده است؛ از کلی‌ترین مسائل فلسفی گرفته تا جزئی‌ترین موضوعات نگرشی و رفتاری را در خود جای داده است. اسلام در خصوص سبک زندگی انسان، سبکی خاص از زندگی ارائه کرده که سعادت و کمال انسان در دنیا و آخرت را تأمین می‌کند و تمام نیازمندی‌های مادی و معنوی انسان در دستورات و احکام آن لحاظ شده است. این سبک زندگی، سبک زندگی اسلامی نام دارد (عزتی و شهریار، ۱۳۹۱: ۳۲).

سبک زندگی اسلامی متشکل از سه جزء اصلی اعتقادات اسلامی، اخلاقیات اسلامی و احکام اسلامی بوده که تمامی جوانب زندگی یک فرد مسلمان را در بر می‌گیرد. در پایین به طور مختصر هر یک از این اجزاء را شرح می‌دهیم:

اعتقادات اسلامی: به مجموعه باورهایی گفته می‌شود که شامل نگاه اسلام به جهان، انسان، طبیعت و رابطه آنها با خداوند است. و به آن بینه هم گفته می‌شود.

اخلاقیات اسلامی: رفتارهای پسندیده و ناپسند و راههای عملی رسیدن به کمالات اخلاقی، توصیه به رعایت حقوق دیگران و دستوراتی برای تنظیم روابط اجتماعی و خانوادگی هستند که خود به افعال اخلاقی، عادات اخلاقی و ملکات اخلاقی تقسیم می‌شود.

احکام اسلامی: اعمالی است که فقط باید به انگیزه‌ی اطاعت از دستور خداوند انجام شود (مطهری، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۶۳ و ۶۴) و به آن احکام عملی هم گفته می‌شود.

مصرف

واژه‌ی مصرف در لغت و ادبیات فارسی به معنای خرج و صرف؛ و مصرف شدن، به

معنای خرج شدن و به کار رفتن آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳).

درباره‌ی مصرف نیز کتب و مقالات گسترده‌ای نگاشته شده و روش‌هایی که منطبق بر فرهنگ اسلامی است را بیان کرده‌اند. از جمله می‌توان به کتابی از شهید محمدباقر صدر به نام اقتصادنا (صدر، ۱۴۲۴ق) اشاره نمود. شاید کمترین کتابی به این اندازه در بین متفکران مسلمان مورد توجه قرار گرفته باشد مخصوصاً با توجه به حجم شرح‌ها و نقد و نظرهایی که در خصوص مباحث اقتصادی مصرف، پس انداز و ... که در کتاب فوق بیان شده‌اند. محمود اکرم خان که یک مسلمان پاکستانی است کتاب جامعی تحت عنوان فرهنگ واژگان اقتصاد و امور مالی اسلامی نوشته (اکرم خان، ۲۰۰۳) و جزئیات مسائل اقتصادی از جمله مصرف و پس انداز را توضیح داده است. مصرف از دو دیدگاه قابل بررسی است: دیدگاه اول به ارضای نیازهای اولیه توجه می‌کند. مصرف در این دیدگاه، امری طبیعی و مشروع است. در دیدگاه دوم، مصرف موضوعی از امیال و خواسته‌های لذت طلب برای کالاها و خدمات لوکس و غیرضروری است. که به آن "مصرف‌گرایی" می‌گویند.

دیدگاه اول در بیشتر قلمروهای مذهبی پذیرفته شده است؛ اما دیدگاه دوم، نه مشروعیت مذهبی دارد و نه از نظر اخلاقی پذیرفتنی است (گدازگار، ۲۰۰۷).

پس انداز

تعریف مفهوم پس انداز را می‌توان در پنج طبقه‌ی کلی دسته بندی کرد: برخی منابع در تعریف پس انداز به "کم مصرف کردن" یا "مصرف نکردن" اشاره کرده‌اند: "جلوگیری از مصرف شدن یا کم شدن مصرف (پورتر، ۲۰۰۳) یا "اجتناب از هزینه‌های غیر ضروری" (ویستر، ۱۹۱۳: ۱۲۷۹). این دسته از تعاریف به تعریف مفهوم "صرفه جویی" نزدیک است.

گاه پس انداز به مثابه‌ی "مصرف نکردن در زمان اول برای مصرف در زمان دوم" تعریف شده است (سالم، ۱۳۸۵: ۲؛ بیرو، ۱۳۸۰: ۳۳۰؛ سووه، ۱۳۵۴: ۱۳۵). همچنین برخی از "تعویق در مصرف" به عنوان روش پس انداز یاد کرده‌اند (فرهنگ، ۱۳۵۶: ۱۱۲۱).

پس انداز به عنوان "درآمدهای خرج نشده": کینز در فصل هفتم کتاب خود می گوید: "توافقی وجود دارد بر سر اینکه پس انداز را مازاد درآمد بدانیم که در ابتدا صرف مصارف مختلف شده است" (کینز، ۲۰۰۶: ۶۸). در چند اثر دیگر آمده است: "پس انداز عبارت است از میزان درآمد جاری قابل مصرف که برای مصرف خرج نشده است" (فرهنگ، ۱۳۵۶: ۱۱۲۱؛ مجتهدی و کرمی، ۱۳۸۲: ۳؛ محتشم دولت شاهی، ۱۳۸۶: ۱۹۰؛ رحمانی، ۱۳۷۱: ۱۴۰؛ بهرامی و اصلانی، ۱۳۸۴: ۱۲۳). در تحلیل های سطح خرد، نوعاً پس انداز از دو طریق سنجیده می شود. رایج ترین آن "درآمد جاری منهای مصرف است" (گونزالس و اوزکان، ۲۰۰۸: ۱۱؛ توانایان فرد، ۱۳۷۹: ۴۱).

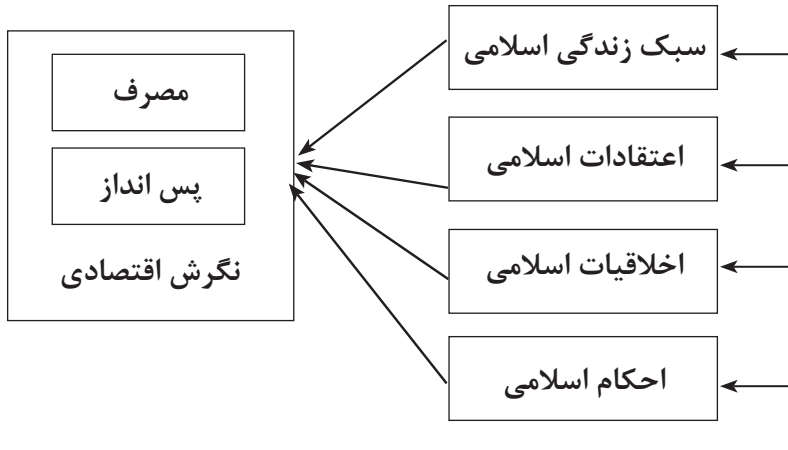
پس انداز به عنوان "افزایش ثروت طی یک دوره" (کنیکل، ۱۹۹۵: ۲) "پس انداز عبارت است از افزایش ثروت خالص چه برای خانوارها و چه در سطح اقتصاد کل - در یک دوره حسابداری" (رحمانی، ۱۳۷۱: ۱۴۰). برخی پس انداز را "گردآوری ثروت و دارایی به وسیلهی تعویق در مصرف" تعریف کرده اند (فرهنگ، ۱۳۵۶: ۱۱۲۱؛ بهرامی و اصلانی، ۱۳۸۴: ۱۲۳). همچنین یکی دیگر از راه های سنجش پس انداز "تغییر در دارایی ها و ثروت در طول زمان است" (گونزالس و اوزکان، ۲۰۰۸: ۱۱).

پس انداز به عنوان "عرضه سرمایه": "پس انداز عبارت است از عرضه سرمایه" (رحمانی، ۱۳۷۱: ۱۴۰؛ ابریشمی و رحیم زاده، ۱۳۸۵: ۲).

مشخص است که این تعاریف به واقعیت های مختلفی اشاره دارند. پنج تعریف فوق تنها در صورتی با هم معادل خواهند بود که "تمام درآمدهای خرج نشده و مصرف نشده برای خرید سرمایه به کار رود و قیمت تمام دارایی ها ثابت بماند" (بهرامی و اصلانی، ۱۳۸۴: ۱۲۳).

مدل مفهومی استفاده شده در تحقیق

با توجه به اینکه قرار است اثر سبک زندگی اسلامی بر نگرش اقتصادی بررسی شود؛ مدل مفهومی تحقیق به شرح زیر ارائه می شود. در این مدل سبک زندگی اسلام به همراه سه مولفه ی اعتقادات اسلامی، اخلاقیات اسلامی و احکام اسلامی به عنوان متغیرهای مستقل و نگرش اقتصادی (مصرف و پس انداز) به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

مدل مفهومی تحقیق

روش تحقیق:

این تحقیق توصیفی-همبستگی از شاخه‌ی میدانی است. جامعه‌ی آماری این تحقیق دانشجویان دانشگاه‌های شهرستان ملایر هستند که با توجه به حجم جامعه‌ی آماری که شامل ۱۱۰۰۰ نفر دانشجوی دانشگاه‌های ملی، آزاد، پیام نور، علمی کاربردی و علوم قرآنی شهرستان ملایر می‌باشند با استفاده از جدول کوکران تعداد نمونه ۳۸۳ نفر تعیین شد و برای کاهش میزان خطا تعداد ۴۲۵ نمونه جمع‌آوری گردید. در این تحقیق، افراد نمونه ابتدا طبقه‌بندی شده و سپس افراد هر طبقه به روش در دسترس انتخاب شده‌اند. برای گردآوری داده‌ها نیز از روش توزیع فرد به فرد استفاده شد که با توضیحات مختصر درباره‌ی هدف تحقیق برای افراد و آزاد بودن آنان در تکمیل و عدم تکمیل، پرسشنامه‌ها در اختیارشان قرار داده شد که پس از تکمیل دریافت گردید.

پرسش‌نامه‌ی تحقیق حاوی سوالات بسته تنظیم گردیده است. سوالات بسته شامل دو بخش است؛ بخش اول مشخصات جمعیت شناختی پاسخ دهندگان و بخش دوم گویه‌های مربوط به فرضیات تحقیق بوده که حاوی ۲۹ گویه است.

در تحقیق حاضر روایی^۱ صوری و محتوایی پرسش‌نامه‌ها با استفاده از نظرات اساتید خبره بررسی و تأیید گردید. و برای مشخص شدن پایایی پرسش‌نامه از روش آلفای کرونباخ و با استفاده از نرم افزار SPSS 16 انجام گرفته است.

1. validity

جدول ۱. طبقه بندی و تعداد نمونه هر دانشگاه

نام دانشگاه	تعداد دانشجویان	تعداد نمونه جمع آوری شده
دانشگاه ملی	۵۵۰۰	۲۰۱
دانشگاه آزاد	۳۵۰۰	۱۲۹
دانشگاه پیام نور	۱۰۰۰	۵۱
دانشگاه علمی کاربردی	۷۰۰	۲۶
دانشگاه علوم قرآنی	۳۰۰	۱۸
جمع	۱۱۰۰۰	۴۲۵

جدول ۲. محاسبه پایایی سوالات مربوط به پرسشنامه رابطه سبک زندگی و نگرش اقتصادی

نام متغیرها	آلفای کرونباخ	تعداد گویه ها
سبک زندگی اسلامی	۰/۸۱۱	۲۰
اعتقادات اسلامی	۰/۸۰۷	۵
اخلاقیات اسلامی	۰/۷۴۷	۱۱
احکام اسلامی	۰/۷۱۴	۴
نگرش اقتصادی (مصرف و پس انداز)	۰/۷۰۶	۹
جمع	۰/۷۹۹	۲۹

جدول فوق آلفای کرونباخ و تعداد سوالات مربوط به متغیرهای اعتقادات اسلامی، اخلاق اسلامی، احکام اسلامی (سبک زندگی اسلامی) و نگرش اقتصادی را ارائه می دهد. از آن جایی که مقدار آلفای کرونباخ تمام متغیرها بزرگتر از ۰/۷ است لذا آزمون از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

تجزیه و تحلیل حاصل از این تحقیق با استفاده از نرم افزار spss نسخه ۱۶ در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام شده است. در بخش آمار توصیفی از مشخصه های آماری مانند فراوانی و درصد فراوانی استفاده شده و در بخش استنباطی از ضریب همبستگی اسپیرمن^۱ و وی کرامر^۲ کمک گرفته شده است.

1. Spearman's rho
2. Cramer's V

یافته‌ها تحقیق

جدول ۳، نتایج آمار توصیفی پاسخ دهندگان

متغیر	مولفه‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۲۴۷	۵۸/۱
	زن	۱۷۸	۴۱/۹
سن	۱۸-۲۵	۳۸۹	۹۱/۵
	۲۶-۳۵	۲۸	۶/۶
	۳۵- به بالا	۸	۱/۹
مقطع تحصیلی	کارشناسی	۴۱۶	۹۷/۹
	کارشناسی ارشد و دکتری	۹	۲/۱

بررسی مصرف و پس‌انداز در سبک زندگی اسلامی

جدول ۴، نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن

سبک زندگی اسلامی	اعتقادات اسلامی	اخلاق اسلامی	احکام اسلامی
ضریب همبستگی	۰/۱۶۲	۰/۱۵۰	۰/۱۳۰
سطح معنی داری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۲	۰/۰۰۷

جدول ۴ نشان می‌دهد. بین نگرش اقتصادی و سبک زندگی اسلامی و سه مولفه‌ی آن همبستگی وجود دارد. همچنین مثبت بودن ضریب همبستگی نشان می‌دهد که با اسلامی‌تر شدن سبک زندگی، نگرش اقتصادی افراد در زمینه مصرف و پس‌انداز مناسب‌تر می‌گردد. پرسش اصلی: چه رابطه‌ای بین نگرش اقتصادی در مصرف و پس‌انداز با سبک

زندگی اسلامی وجود دارد؟

جدول ۵، نتایج استنباطی وی کرامر سبک زندگی اسلامی

متغیر	سطح معنی داری	شدت
سبک زندگی اسلامی	۰/۰۰۱	۱۶۲

جدول ۶، نتایج توصیفی آزمون وی کرامر سبک زندگی اسلامی

نوع نگرش	سبک زندگی اسلامی	سبک زندگی غیر اسلامی	جمع کل
نگرش صحیح	۴۲	۱۹۸	۲۴۰
	%۷۷/۸	%۵۳/۷	%۵۶/۷
نگرش غلط	۱۲	۱۷۱	۱۸۳
	%۲۲/۲	%۴۶/۳	%۴۳/۳
جمع کل	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰

جدول ۵، نشان می‌دهد که سطح معنی داری برای سبک زندگی اسلامی ۰/۰۰۱ به دست آمده است که از مقدار سطح معنی داری مفروض (۰/۰۵) کمتر است و می‌توان گفت که از جنبه آماری بین این متغیر و نگرش اقتصادی رابطه وجود دارد. شدت این رابطه نیز ۱۶۲ می‌باشد.

همچنین جدول ۶ نشان می‌دهد، ۷۷/۸ درصد از افرادی که سبک زندگی اسلامی دارند از نگرش صحیح اقتصادی و ۲۲/۲ درصد آنان از نگرش غلط اقتصادی برخوردارند ولی ۵۳/۷ درصد از افرادی که سبک زندگی اسلامی ندارند از نگرش صحیح اقتصادی و ۴۶/۳ درصد دیگر از نگرش غلط اقتصادی برخوردارند. در نتیجه می‌توان گفت بین سبک زندگی اسلامی و نگرش اقتصادی رابطه وجود دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که نگرش اقتصادی افرادی که سبک زندگی اسلامی دارند صحیح‌تر از افرادی است که سبک زندگی اسلامی ندارند.

پرسش فرعی ۱: چه رابطه‌ای بین نگرش اقتصادی در مصرف و پس‌انداز با اعتقادات اسلامی وجود دارد؟

جدول ۷، نتایج استنباطی وی کرامر اعتقادات اسلامی

متغیر	سطح معنی داری	شدت
اعتقادات اسلامی	۰/۰۰۲	۱۵۰

جدول ۸، نتایج توصیفی آزمون وی کرامر اعتقادات اسلامی

نوع نگرش	اعتقادات اسلامی	اعتقادات غیر اسلامی	جمع کل
نگرش صحیح	۱۲۴	۱۱۷	۲۴۱
	%۶۴/۹	%۵۰	%۵۶/۷
نگرش غلط	۶۷	۱۱۷	۱۸۴
	%۳۵/۱	%۵۰	%۴۳/۳
جمع کل	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰

جدول ۷، نشان می‌دهد که سطح معنی‌داری برای اعتقادات اسلامی $۰/۰۰۲$ به دست آمده است که از مقدار سطح معنی‌داری مفروض ($۰/۰۵$) کمتر است و می‌توان گفت که از جنبه‌ی آماری بین این متغیر و نگرش اقتصادی رابطه وجود دارد. شدت این رابطه ۱۵۰ است. همچنین جدول ۸ نشان می‌دهد که $۶۴/۹$ درصد از افرادی که اعتقادات اسلامی دارند از نگرش صحیح اقتصادی و $۳۵/۱$ درصد آنان از نگرش غلط اقتصادی برخوردارند ولی ۵۰ درصد از افرادی که اعتقادات اسلامی ندارند از نگرش صحیح اقتصادی و ۵۰ درصد دیگر از نگرش غلط اقتصادی برخوردارند. در نتیجه می‌توان گفت بین اعتقادات اسلامی و نگرش اقتصادی رابطه وجود دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که نگرش اقتصادی افرادی که اعتقادات اسلامی دارند صحیح‌تر از افرادی است که اعتقادات اسلامی ندارند. پرسش فرعی ۲: چه رابطه‌ای بین نگرش اقتصادی در مصرف و پس‌انداز با اخلاقیات اسلامی وجود دارد؟

جدول ۹، نتایج استنباطی وی کرامر اخلاق اسلامی

متغیر	سطح معنی‌داری	شدت
اخلاق اسلامی	$۰/۰۲۹$	۱۰۶

جدول ۹، نشان می‌دهد که سطح معنی‌داری برای اخلاق اسلامی $۰/۰۲۹$ به دست آمده است که از مقدار سطح معنی‌داری مفروض ($۰/۰۵$) کمتر است و می‌توان گفت که از جنبه‌ی آماری بین این متغیرها و نگرش اقتصادی رابطه وجود دارد. شدت این رابطه ۱۰۶ است.

جدول ۱۰، نتایج توصیفی آزمون وی کرامر اخلاق اسلامی

نوع نگرش	اخلاق اسلامی	اخلاق غیر اسلامی	جمع کل
نگرش صحیح	۳۸	۲۰۲	۲۴۰
	%۷۰/۴	%۵۴/۶	%۵۶/۶
نگرش غلط	۱۶	۱۶۸	۱۸۴
	%۲۹/۶	%۴۵/۴	%۴۳/۴
جمع کل	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰

همچنین جدول ۱۰ نشان میدهد که ۷۰/۴ درصد از افرادی که اخلاق اسلامی دارند از نگرش صحیح اقتصادی و ۲۹/۶ درصد آنان از نگرش غلط اقتصادی برخوردارند ولی ۵۴/۶ درصد از افرادی که اخلاق اسلامی ندارند از نگرش صحیح اقتصادی و ۴۵/۴ درصد دیگر از نگرش غلط اقتصادی برخوردارند. در نتیجه می توان گفت بین اخلاق اسلامی و نگرش اقتصادی رابطه وجود دارد. همچنین نتایج نشان می دهد که نگرش اقتصادی افرادی که اخلاق اسلامی دارند صحیح تر از افرادی است که اخلاق اسلامی ندارند. پرسش فرعی ۳: چه رابطه ای بین نگرش اقتصادی در مصرف و پس انداز با احکام اسلامی وجود دارد؟

جدول ۱۱، نتایج استنباطی وی کرامر احکام اسلامی

متغیر	سطح معنی داری	شدت
احکام اسلامی	۰/۰۰۷	۱۳۰

جدول ۱۲، نتایج توصیفی آزمون وی کرامر احکام اسلامی

نوع نگرش	رعایت احکام اسلامی	عدم رعایت احکام اسلامی	جمع کل
نگرش صحیح	۵۸	۱۸۳	۲۴۱
	%۶۹/۹	%۵۳/۷	%۵۶/۸
نگرش غلط	۲۵	۱۵۸	۱۸۳
	%۳۰/۱	%۴۶/۳	%۴۳/۲
جمع کل	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰

Archive of SID

جدول ۱۱، نشان می‌دهد که سطح معنی‌داری برای احکام اسلامی ۰/۰۰۷ به دست آمده است که از مقدار سطح معنی‌داری مفروض (۰/۰۵) کمتر است و می‌توان گفت که از جنبه‌ی آماری بین این متغیر و نگرش اقتصادی رابطه وجود دارد. شدت این رابطه ۱۳۰ است. همچنین جدول ۱۲ نشان می‌دهد که ۶۹/۹ درصد از افرادی که احکام اسلامی را رعایت می‌کنند از نگرش صحیح اقتصادی و ۳۰/۱ درصد آنان از نگرش غلط اقتصادی برخوردارند ولی ۵۳/۷ درصد از افرادی که احکام اسلامی را رعایت نمی‌کنند از نگرش صحیح اقتصادی و ۴۶/۳ درصد دیگر از نگرش غلط اقتصادی برخوردارند. در نتیجه می‌توان گفت بین احکام اسلامی و نگرش اقتصادی رابطه وجود دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که نگرش اقتصادی افرادی که احکام اسلامی را رعایت می‌کنند صحیح‌تر از افرادی است که احکام اسلامی را رعایت نمی‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری:

در این تحقیق سبک زندگی اسلامی و رابطه‌ی آن با نگرش اقتصادی (مصرف و پس‌انداز) مورد مطالعه قرار گرفت. پیشینه‌ی تحقیق نشانگر رابطه‌ی مثبت و معنی‌دار سبک زندگی مذهبی و دینی بر نگرش مردم به مصرف و نیز نوع پس‌انداز داشته و در این تحقیق رابطه‌ی اجزای سبک زندگی اسلامی شامل اعتقادات اسلامی، اخلاقیات اسلامی و احکام اسلامی با نگرش اقتصادی در دو بعد مصرف و پس‌انداز بررسی گشت. پرسش اصلی این تحقیق در خصوص ارتباط سبک زندگی اسلامی با نگرش اقتصادی در حوزه‌های مصرف و پس‌انداز مطرح گردید؛ که از تحلیل داده‌ها چنین نتیجه گرفته شد که این رابطه مثبت و معنی‌دار است لذا می‌توان بیان کرد که سبک زندگی اسلامی می‌تواند نگرش اقتصادی افراد در زمینه مصرف و پس‌انداز را اصلاح کند.

رابطه‌ی اعتقادات اسلامی و نگرش اقتصادی (مصرف و پس‌انداز) مثبت و معنی‌دار است. این امر نشانگر این موضوع است که اعتقادات اسلامی می‌تواند باعث شکل‌گیری نگرش صحیح مصرف و پس‌انداز در افراد شود. اخلاق عملی اسلامی، شامل رعایت اصولی نظیر قناعت، انفاق و ایثار، با نگرش اقتصادی رابطه‌ی مثبت و معنی‌داری دارد و می‌توان گفت که افراد با سرلوحه قرار دادن اخلاق عملی سبک زندگی اسلامی، مانند

قناعت کردن و انفاق کردن، نگرش اقتصادی درستی در نحوه‌ی مصرف و پس‌انداز خواهد داشت. رابطه‌ی احکام اسلامی مانند خمس و زکات نیز با نگرش اقتصادی مثبت و معنی‌دار بود که نشان‌دهنده‌ی این موضوع است که افراد با اجرای احکام اسلامی، مانند پرداخت خمس و زکات به نگرش درستی از مصرف و پس‌انداز در اقتصاد خواهند رسید. نتایج حاصل از این تحقیق با تحقیقات کلانتری و همکاران (۱۳۹۲)، حقیقتیان و همکاران (۱۳۹۴)، خانی (۱۳۹۴)، در داخل و لاو (۲۰۱۰)، چویی (۲۰۱۰)، کلاوبرت (۲۰۱۰)، سیان (۲۰۰۹) را و (۲۰۰۶) در خارج همخوانی دارد.

همچنین رابطه‌ی مثبت و معنی‌دار اجرای سبک اسلامی بر مولفه‌های در نظر گرفته شده در این تحقیق یعنی مصرف و پس‌انداز نشان از اثر مثبت مذهب بر نگرش‌ها و رفتارهای اقتصادی افراد در طول تاریخ دارد. بنابراین آموزش و حتی تدریس سبک زندگی اسلامی و اجزا و مولفه‌های آن در سطح مدارس و دانشگاه‌ها و نیز خانواده‌ها می‌تواند به اصلاح الگوی مصرف خانواده‌ها و افراد جامعه منجر شود و از طرف دیگر می‌تواند نحوه و میزان پس‌انداز آنان را نیز بصورت موثری تحت تاثیر قرار دهد. گسترش اخلاق عملی اسلامی شامل انفاق و قناعت و عمل به احکام اسلامی شامل پرداخت خمس و زکات، می‌تواند مشکلات اقتصادی جامعه را کاهش دهد و برای کاهش میزان فقر به دولت کمک نماید.

سبک زندگی محصول و معلول باورها و ارزش‌ها است. نوع نگاه انسان به جهان، خدا، انسان و حیات پس از مرگ و نوع ارزش‌های پذیرفته شده‌ی او، تأثیری مستقیم بر نگرش‌ها و انتخاب‌های افراد دارند. به همین دلیل، در نخستین نگاه و به روشنی می‌توان دو نوع کلی سبک زندگی را از یکدیگر متمایز ساخت. سبک‌های زندگی مؤمنانه و سبک‌های زندگی غیرمؤمنانه. (شریفی، ۱۳۹۱: ۵۲). سبک زندگی همچنین ناظر به رفتارها و نمودهای ظاهری و بیرونی هویت انسانی است؛ به این معنا که خود باورها و ارزش‌ها و نگرش‌های افراد را جزء سبک زندگی نمی‌دانیم، بلکه آنها بنیانهای شکل دهی به نوع خاصی از سبک زندگی هستند. به عبارت دیگر، باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و گرایش‌ها همگی در شکل دهی به هویت انسانی و سبک زندگی او نقش آفرین هستند (مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ۷۳-۷۴).

Archive of SID

سبک زندگی اسلامی به لحاظ اقتصادی تاثیر زیادی بر روش زندگی اقتصادی مسلمانان دارد. در متون اسلامی منظور از اقتصاد همان حد میانه و حد وسط است که از لحاظ کمی کوتاه‌ترین راه وصول به هدف است (مکارم شیرازی، ۱۴۰۸: ۱۰۷، ۹). اسلام، مال و ثروت (و به طور کلی هر گونه نعمت مادی) را مایه‌ی استواری جامعه می‌داند. (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ص ۵۷۵) و در قرآن نیز این حقیقت بیان شده و با صراحت، از مال و ثروت به عنوان قوام و قیام انسان‌ها یاد شده است "وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا؛ و اموال خود را -که خداوند آن را وسیله قوام [زندگی] شما قرار داده- به سفیهان مدهید" (نساء/۵). همچنین در آیات قرآن و روایات نیز بر اموری مانند: کسب درآمد حلال: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ؛ ای مردم، از آنچه در زمین است حلال و پاکیزه بخورید و از شیطان پیروی نکنید که او برای شما دشمنی آشکار است." (بقره/۱۶۸) و در روایت: "قَالَ النَّبِيُّ ص: طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ؛ طلب روزی حلال بر هر مرد و زن مسلمانی واجب است" (شعیری، بی تا، ص ۱۳۹)، قرض الحسنه: "مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَ اللَّهُ يَقْبِضُ وَ يَبْصُطُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ؛ چه کسی است که به خدا قرض الحسنه دهد که خدا مال او را برایش چندین برابر کند و همانا خدا تنگ کننده روزی و بازکننده‌ی آن است" (بقره/۲۴۵)، ایثار: (وَيُؤْتِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ؛ و هر چند در خودشان احتیاجی [مبرم] باشد، دیگران را بر خودشان مقدم می‌دارند". (حشر/۹)، اجتناب از اسراف: "كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ؛ بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست ندارد (اعراف/۳۱)، و تبذیر: "إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ؛ اسراف کاران برادران شیاطین هستند" (الإسراء / ۲۷)، قناعت در مصرف و قناعت در انفاق: "وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يسْرِفُوا وَ لَمْ يَقْتَرُوا وَ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا" و آنانکه هنگام انفاق اسراف نمی‌کنند و بخل هم نمی‌ورزند بلکه میان این دو راه میانه را می‌گیرند" (فرقان/ ۶۷) و مانند آن تاکید شده است. (نراقی، ۱۳۸۴، ص ۴۰۴)

مصرف ارتباط بسیار نزدیکی با مفهوم "سبک زندگی" دارد. چگونگی مصرف کالا، خدمات و محصولات تولیدی، به طور کامل متأثر از سبک و شیوه‌ی زندگی است

(طباطبایی، ۱۹۷۴: ۱، ۱۰۰). سبک زندگی اسلامی روشی از زندگی است که برگرفته از آموزه‌های اسلام در بعد بینش و اعتقاد، اخلاق و احکام اسلامی است و رفتارهای متأثر از اسلام و آموزه‌های آن در ابعاد مختلف بینشی، گرایشی و نواندیشی روی هم رفته سبک زندگی اسلامی را مشخص می‌کند. روشن است اگر کسی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر قرآن و سنت داشته باشد، نمی‌تواند ارتباط بین این نوع سبک زندگی مبتنی بر قرآن و سنت را با مصرف و چگونگی مصرف انکار کند. چرا که معتقد به اموری مانند انفاق، ایثار، خمس است؛ "وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ: بدانید هر گونه سودی به دست آورید، خمس آن برای خدا، پیامبر، ذوی القربای پیامبر، یتیمان، مسکینان و در راه ماندگان است" (انفال/۴۱)، زکات: "قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى؛ به تحقیق، کسی که خود را (با پرداختن زکات) تزکیه نمود، رستگار شد" (اعلیٰ/۱۴)، صدقه و هشدار به پشیمان شدن انسانها در صورت ندادن صدقه: "وَانْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَّ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَ أَكُنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ؛ و در راه خدا از چیزهایی که خدا به شما روزی می‌دهد انفاق کنید قبل از آنکه مرگ شما را فرا بگیرد و از خدا درخواست کنید پروردگار من مرا به دنیا بازگردان تا صدقه دهم و از درستکاران باشم" (منافقون/۱۰) و مانند آن است. طبیعتاً رویکرد زندگی چنین فردی آمیخته با این امور بوده و کاملاً رنگ و بوی دینی و الهی دارد. "صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً؛ رنگ خدایی و چه چیزی نیکوتر از رنگ خدایی است" (بقره/۱۳۸).

مصرفی که در دین اسلام بر آن تأکید شده، مصرف متعادل است که مسلمان در سبک زندگی خود به کار می‌گیرد؛ مصرفی که به اسراف و زیاده‌نرود و در آن حساست هم نباشد. خدا در آیه ۶۷ سوره فرقان می‌فرماید: "وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا؛ و آنانکه هنگام انفاق اسراف نمی‌کنند و بخل هم نمی‌ورزند بلکه میان این دو، راه میانه را می‌گیرند." این آیه بیانگر آن است که اسلام مصرف اضافی را زشت و ناپسند می‌شمارد و مردمی که درجه‌ی ایمان بالاتری دارند کمتر اسراف می‌کنند و مصرف آنها از متوسط مصرف کمتر است و این درآمد خرج نشده صرف پس‌انداز و انفاق در راه خدا می‌گردد. همچنین از دیدگاه اسلام هدف مصرف فقط رفع حوایج

Archive of SID

مادی نیست؛ بنابراین برای آن قواعدی تعریف شده که مصرف جامعه اسلامی را متمایز از جامعه غیراسلامی می‌سازد.

یکی از انواع مصرف در سبک زندگی اسلامی که آن را از سبک زندگی غربی متمایز می‌سازد، انفاق است. منظور از انفاقات، پرداخت‌های مالی واجب و مستحب به افراد نیازمند است. انفاق هم از جهت دایره و محدوده اموالی که مشمول آن است و هم از جهت حکم، مراتبی از مستحبات و استحباب موکد تا وجوب دارد و بر این اساس شامل انفاق‌های واجب مانند: خمس، زکات و انفاق‌های مستحب شامل هرگونه پرداختی که در راه خدا صورت گیرد، می‌شود. البته در شرایطی که در جامعه فقر وجود داشته باشد برخی از انفاق‌های مستحب جنبه‌ی الزامی پیدا می‌کند (موسایی، ۱۳۸۷). براساس اصل انفاق، مصرف آحاد جامعه‌ی اسلامی نمی‌تواند مستقل از هم باشد بلکه آنها تابع مصرف دیگران نیز می‌شود و فرض مستقل دانستن آنها، برخلاف اصل انفاق است.

این قاعده‌ها بر سطح و ترکیب کالاهای مصرفی تأثیر دارد و هر کدام حکم خاصی دارد و بر این اساس می‌توان مصرف را در دین اسلام و به تبع آن در سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های اسلام به شرح ذیل تقسیم‌بندی کرد:

- مصارف واجب که شامل مصرف برای ادامه حیات خود و افراد تحت تکفل انسان، مصرف برای حفظ جان انسان‌هایی که جانشان در خطر است، مصرف برای انجام واجبات عبادی مانند پرداخت انفاقات واجب و... است.
  - مصرف مستحب (ارجح) که شامل مصرف بیش از حد کفاف و توسعه‌ی زندگی در صورت نبودن افراد نیازمند در جامعه، انفاقات، صدقات مستحب و... است.
  - مصرف حرام که شامل مصرف اشیایی که ذاتاً پاک نیستند و مصارف نامشروع و مصارفی که ضرر و زیان به مصالح جامعه اسلامی می‌زنند مانند: مصرف مسرفانه که در منابع دینی تحریم شده است.
  - مصارف مکروه که شامل مصرف بیش از مقدار متعارف هر شخص با وجود نیاز بیشتر برادران مؤمن است. سخت‌گیری در مخارج زندگی (تقتیر) نیز از آن جمله است.
  - مصارف مباح که شامل هر موردی است که یکی از احکام بالا را نداشته باشد.
- این در حالی است که در سبک زندگی غیر مسلمانان چنین اموری به این استحکام

وجود ندارد. چرا که سبک زندگی آنان برگرفته از آموزه‌های اسلام نیست. هرچند ممکن است در سایر ادیان و مکاتب نیز در پاره‌ای از موارد بر اساس غریزه‌ی نوع‌دوستی خود، به هم نوعانشان کمک کنند، اما چنین نیست که به عنوان تکالیف واجب و مستحب برایشان بیان شده باشد و این موارد است که اساساً سبک زندگی اسلامی را از سبک زندگی غیر اسلامی کاملاً متمایز می‌سازد، همچنانکه آموزه‌های اسلام و شریعت آن را از سایر ادیان و مکاتب تمییز می‌دهد.

در خصوص پس‌انداز نیز باید گفت ((پس انداز)) در لسان دینی بسیار فراتر از پس‌انداز عرفی بوده و انفاق و ایثار و سایر کارهای خیر واجب و مستحب مالی، همه در ذیل چتر ((پس انداز)) قرار می‌گیرند. اگر چه مقصود از پس‌انداز در این تحقیق صرفاً پس‌اندازهای مالی دنیوی است که از عمومات آیات قرآن و روایات مربوط به تقدیر معیشت، به راحتی قابل استفاده است. به عنوان مثال در روایتی از امام باقر علیه السلام نقل شده که: قَالَ قَالَ: الْكَمَالُ كُلُّ الْكَمَالِ التَّفَقُّهُ فِي الدِّينِ وَالصَّبْرُ عَلَى النَّابِئِهِ وَتَقْدِيرُ الْمَعِيشَةِ؛ همه کمال انسانی در سه چیز است: تفقه در دین و صبر کردن بر مصیبت و تقدیر معیشت (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۳۲ و مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۵، ص ۱۷۲). تقدیر معیشت که به طور گسترده‌ای در روایات بیان شده، مجوزی برای جواز ضرورت پس‌انداز بخشی از اموال انسان، برای موارد نیاز و اضطراری است. هرچند مواردی از پس‌انداز به معنای خاص و مالی و دنیوی نیز در آیات قرآن و روایات و کلام بزرگان به روشنی وجود دارد.

همچنانکه در جریان حضرت یوسف علیه السلام نیز ذخیره‌سازی گندم به عنوان یک الگو برای مؤمنان ارائه شده است: "قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ؛ یوسف (در جواب) گفت: هفت سال پی‌درپی کشت کنید و آنچه را درو کردید، جز اندکی را که می‌خورید، در خوشه‌اش کنار بگذارید!". (یوسف/۴۷) البته روشن است که پس‌انداز غیر از احتکار است و این عمل به شدت در منابع دین اسلام مورد نکوهش قرار گرفته است: "بئس العبد المحتكر؛ احتکار کننده، بنده بدی است" (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۳۷۲).

نظر خواجه نصیرالدین طوسی در مورد پس‌انداز آن است که در حفظ مال سه شرط باید نگاه داشت: اول اینکه اختلالی به دیانت راه نیابد و دوم آنکه در چیزی که تثمیر

Archive of SID

(زیاد کردن) آن متعذر (سخت و دشوار) بود مانند ملکی که به عمارت آن قیام نتوان کرد؛ سوم آنکه رواج کار طلبد و سود متواترتر و اگر چه اندک بود اختیار کند؛ و عاقل باید که از ذخیره‌ی نهان اقوت و اموال غافل نباشد، تا در اوقات ضرورت و تعذر اکتساب، مانند قحط‌سالها، نکبات [سختیها] و ایام امراض، صرف کند (خواجه نصیرالدین طوسی، ۱۳۶۶، ص ۲۱۳). ایشان معتقد است که مسلمانان اگر قصد پس انداز دارند نباید به ایمان و دین آنها آسیبی برسد یعنی اخلاق اسلامی را رعایت نمایند و از آموزه‌های دین خارج نگردند و برای پس انداز باید درآمد افراد از مخارج آنها بیشتر باشد. یک روش برای پس انداز آن است که افراد در آن چیزی پس انداز کنند که نتوان آن را عرضه کرد و عرضه‌ی آن ثابت باشد مانند خانه و املاک، اما عرضه‌ی پول را می‌توان افزایش داد اما عرضه‌ی زمین ثابت است و سوم آنکه افراد برای پس انداز باید درآمد داشته باشند و سود به دست بیاورند و این سود اگر کم باشد اما پیوسته باشد بسیار ارزشمند است. و افراد از این پس انداز در زمان ضرورت استفاده نمایند (بختیاری و نظری، ۱۳۹۴).

خواجه نظام الملک طوسی در سیاست‌نامه‌ی خود در مورد پس انداز آورده است که دو خزانه باید داشت؛ خزانه‌ی اصل و خزانه‌ی خرج. در خزانه‌ی خرج باید به قدر مخارج پول در آن نهاد و از خزانه‌ی اصل برداشت تا نتواند نکند، مگر به صورت وام وجه برداشت و باز نهد و اگر این کار نکند چون به مالی ناگاه حاجت افتد دل مشغولی ایجاد و در آن کار مهم و خرج فوری هم تقصیر و تأخیر می‌افتد (خواجه نظام الملک طوسی، ۱۳۶۵، ص ۲۸۷). ایشان هم نظر بر نااطمینانی آینده دارد و پیشنهاد می‌کند که یک صندوق ذخیره باید ایجاد کرد تا در زمانی که کشور با مسائل پیش‌بینی نشده مانند جنگ، قحطی و سایر بلاهای طبیعی رو به رو می‌شود با مشکل کمبود منابع رو به رو نشود و اگر پولی از این صندوق برداشت می‌شود به صورت وام باشد و این وام جایگزین شود تا در دوران سختی کشور با مشکل مواجه نشود (بختیاری و نظری، ۱۳۹۴).

ابن سینا در کتاب تدبیر منزل خود در مورد پس انداز معتقد است برای روز حاجت شخص خردمند نباید غافل باشد، از اینکه روزگار، حوادث و مصائب و پستی و بلندی‌هایی دارد که باید برای آن مواقع از پیش ذخیره و مالی اندوخت زیرا که اگر از پیش برای روزهای حاجت فکری نکند و پس انداز ننماید و با تمکن و توانایی برای آنها

خود را آماده و مجهز نسازد در این مواقع با فقر و فلاکت روبه رو می‌گردد، پس باید از پیش هر وقتی که ممکن باشد برای آن روزها قسمتی از مال را ذخیره کرد اما نباید از هیچ حالت از کفایت و حفظ خدا غافل بود (ابن سینا، ۱۳۱۹، ص ۳۵). ابن سینا در اینجا مسأله پس‌انداز و نااطمینانی را مطرح می‌سازد که امکان دارد در آینده افراد از درآمدهای اکتسابی خویش اطمینانی نداشته باشند پس باید قسمتی از مال را ذخیره کرد، اما با توجه به میزان درآمد افراد مختلف نرخ پس‌انداز تفاوت دارد. البته با توجه به آنکه در نظر مسلمانان خداوند همیشه روزی دهنده است نباید از یاد خداوند در روزهای سخت و تنگنا غافل بود و باید با پس‌انداز و پیش‌بینی برای آینده از فقر جلوگیری نماییم که فقر به سست شدن دین مسلمان منجر می‌شود (بختیاری و نظری، ۱۳۹۴).

هچنین بر اساس آموزه‌های اسلام، پس‌انداز به نیت ثروت‌اندوزی به شدت تقبیح شده، اما استفاده از پس‌انداز برای تولید بیشتر و سودآوری ستوده شده است. روشن است سبک زندگی برخاسته از این آموزه‌ها، سبکی کاملاً متفاوت از زندگی با سایر سبکهای زندگی است.

در آیه ۳۴ سوره توبه کنز طلا و نقره، نهی شده است. "يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَأْكُلُوا أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ؛ ای کسانی که ایمان آوردید بسیاری از علما و راهبان، اموال مردم را به باطل می‌خورند و آنان را از راه خدا باز می‌دارند و آنها را که طلا و نقره را گنجینه (و ذخیره و پنهان) می‌سازند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند به عذابی دردناک بشارت ده" آیت الله مکارم شیرازی در تفسیر این آیه می‌نویسد:

پیدایش نقره و از آن مهمتر طلا، به این فکر تحقق بخشید که به وسیله‌ی این دو فلز، گردش معاملات رونق بیشتر و چشمگیری پیدا کند. بنابراین فلسفه اصلی پول همان گردش کاملتر و سریعتر چرخه‌های مبادلات اقتصادی است و آنها که پول گنجینه می‌کنند نه تنها موجب رکود اقتصادی و زیان به منافع جامعه می‌شوند بلکه عمل آنها درست بر ضد فلسفه پیدایش پول است. آیه‌ی فوق صریحاً ثروت‌اندوزی و گنجینه اموال را تحریم کرده است و به مسلمانان در راه خدا و در طریق بهره‌گیری بندگان خدا به کار اندازد و

Archive of SID

از انداختن و ذخیره کردن و خارج ساختن آنها از گردش معاملات به شدت پرهیزند و در غیر این صورت باید منتظر عذابی دردناک باشند (مکارم شیرازی، ۱۳۶۲، ص ۳۹۵).
 روایتی نیز از امام صادق (ع) نقل شده که ایشان مقداری پول به یکی از اصحاب خود داده بودند تا در جایی سرمایه‌گذاری کند؛ پس از اتمام کار، آن شخص صد دینار سود نزد امام برد، که امام (ع) فرمودند آن صد دینار را هم سرمایه‌ی کار بگردان تا خداوند ببیند که آن مال را در معرض فایده و سود قرار داده‌ام (حر عاملی، ۱۳۹۰، ص ۲۶). از سیره‌ی عملی ایشان در می‌یابیم که باید سرمایه‌ی خود را برای تولید بیشتر و افزایش سود، وارد چرخه اقتصادی نماییم تا منجر به رونق گردد و سودی که از این کار به دست می‌آید را به سرمایه‌ی قبلی اضافه کرده و باز در جریان تولید قرار دهیم و نکته‌ی دیگر آن است که برای استفاده از سرمایه، خود شخص باید به فعالیت اقتصادی بپردازد یا آنکه با استفاده از عقود مشارکت و پذیرش ریسک به کسب بازده اقدام نماید. اضافه کردن سرمایه‌ی جدید به سرمایه‌ی قبلی می‌تواند دلیلی بر مبنای اقتصادی نظریات ریکاردو و هارود باشد که آنها زمینه‌ی لازم برای رشد اقتصادی و تمرکز سرمایه را تجمیع سودها می‌دانند. در نتیجه ایشان به ما اخلاق پس‌انداز صحیح را نشان می‌دهند که باید سرمایه را در معرض فایده قرار داد نه آنکه از چرخه‌ی اقتصاد خارج نماییم (بختیار و نظری، ۱۳۹۴).

به وضوح روشن است که در زمینه‌ی سبک زندگی، تضاد جدی بین فرهنگ غرب و فرهنگ اسلامی وجود دارد و تعریفی که فرهنگ ما از زندگی و خوب و بد بودن آن بر اساس آخرت‌گرایی و نقش مزرعه بودن زندگی دنیوی برای زندگی اخروی، که هدف اصلی و زندگی واقعی است، برایشان دارد؛ درست در نقطه‌ی مقابل فرهنگ غربی است که بر مبنای مکتب اومانیزم و لذت‌گرایی و هدف‌گایی بودن زندگی دنیوی استوار است. این دو جهان‌بینی دقیقاً در نقطه‌ی مقابل هم قرار دارند و بی‌گمان این اختلاف دیدگاه در وضعیت نگرش‌های اقتصادی و تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی تأثیر تام و تمام دارد؛ چه بسا بر اساس دیدگاه اسلامی توجه به برخی رفتارها و مصارف اقتصادی مورد توجه باشد یا حتی در اولویت قرار گیرد که در دیدگاه غربی توجه به آنها کاملاً بی‌مورد باشد و آنها را اصولاً داخل در رفتارهای اقتصادی نداند (حقیقتیان و همکاران، ۱۳۹۴).

برای نمونه در خصوص مصرف و پس‌انداز، بسیاری از رفتارهای اقتصادی که در

سبک زندگی غربی به آنان به دید مصرف نگرسته می‌شود مطابق با نگرش اسلامی به عنوان پس‌اندازی برای انسان به شمار می‌آیند مثل صدقه، خمس، زکات، نذورات و... و بسیاری از رفتارهای اقتصادی که در نگرش غربی به عنوان پس‌انداز و کسب درآمد محسوب می‌شود در دید سبک زندگی اسلامی از رزق و روزی انسان کم می‌کند مثل کنز مال، ربا، احتکار و...

همچنین می‌توان گفت منابعی که افراد مسلمان در دست دارند به خاطر تحریم برخی مصارف، توسط دین اسلام، ظرفیت‌هایی را برای پس‌انداز بیشتر ایجاد می‌کند. به طور مثال در دین اسلام مصرف مشروبات الکلی، استعمال آلات لهو و لعب و مصارف حرام نهی شده است و این درآمد خرج نشده بر روی کالاهای نهی شده، می‌تواند توسط افراد پس‌انداز شود (بختیاری و نظری، ۱۳۹۴).

نمونه‌ای دیگر که تفاوت عمده‌ای در نگرش اقتصادی سبک زندگی اسلامی و غربی نسبت به پس‌انداز وجود دارد موضوع "ربا" است. براساس نگرشی اقتصادی که در سبک زندگی غربی وجود دارد برای افزایش پس‌انداز باید پاداشی به صورت بهره به پس‌انداز کنندگان پرداخت شود تا افراد حاضر باشند از مصرف حال خود صرف نظر کرده و پس‌انداز خود را افزایش دهند. اما با توجه به تحریم ربا از دیدگاه اسلام نمی‌توان هیچ بهره‌ای به پس‌انداز کنندگان پرداخت کرد و از منظر اسلام هر کسی که می‌خواهد از پس‌انداز خود درآمدی کسب کند باید خطرات تولیدی و معامله‌ای را هم بپذیرد (بختیاری و نظری، ۱۳۹۴).

این مطالب نشان می‌دهد سبک زندگی تا چه اندازه می‌تواند نگرش اقتصادی افراد را تحت تأثیر قرار دهد. بنابراین پذیرش منفعلانه این گونه از الگوهای رفتاری به خصوص در بعد اقتصادی برای جوامع مسلمان که خود در پرتو آموزه‌های اسلامی، توانایی تعریف و ترسیم سبک زندگی دینی و الگوهای اقتصادی متناسب با آن را دارند شایسته نبوده (قریشی کرین و همکاران، ۱۳۹۴) و باید بر سبک زندگی اسلامی تأکید شود. سبک زندگی اسلامی، لازمه اصلی تحقق اقتصاد اسلامی است. در نتیجه، برای داشتن یک اقتصاد اسلامی پرداختن به سبک زندگی اسلامی یک ضرورت بزرگ است و باید به آن به صورت ویژه پرداخته شود (حقیقتیان و همکاران، ۱۳۹۴).

منابع:

- قرآن کریم
- ابریشمی، حمید و محسن رحیمزاده نامور (۱۳۸۵) "عوامل تعیین کننده پس انداز خصوصی با تأکید بر عملکرد بازارهای مالی در ایران" مجله تحقیقات اقتصادی، ۱-۳۵.
- ابن سینا، تدبیر منزل. (۱۳۱۹)، ترجمه محمد زنجانی، انتشارات مجمع ناشر کتاب.
- اردشیری، احسان، (۱۳۹۴) بررسی سبک زندگی اسلامی - ایرانی در اصلاح الگوی مصرف، سومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران، تحقیقات اسلامی سروش مرتضوی، مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار.
- اکرم خان، محمود، (۲۰۰۳)، فرهنگ واژگان اقتصاد و امور مالی اسلامی، بی نا.
- بازوند، مریم و اسفندیار محمدی، ۱۳۹۴، تهران، بررسی رابطه اقتصاد مقاومتی و سبک زندگی اسلامی، چهارمین کنفرانس ملی و دومین کنفرانس بین المللی حسابداری و مدیریت.
- بختیاری، صادق. نظری، علی. (۱۳۹۴)، "تحلیل مقایسه‌ای پس انداز بر مبنی اخلاق، در نظریات اقتصاد متعارف و آموزه‌های اسلامی"، فصلنامه علمی-ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۱۳، ص ۷-۲۰.
- بهرامی، جاوید و پروانه اصلانی (۱۳۸۴) "بررسی عوامل مؤثر بر پس انداز بخش خصوصی در ایران طی دوره ۱۳۴۷-۱۳۸۰" فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۱۱۹-۱۴۵
- بیرو، آلن (۱۳۸۰) فرهنگ علوم اجتماعی: انگلیسی - فرانسه - فارسی، مترجم باقر ساروخانی، تهران: سازمان انتشارات کیهان.
- پاینده، ابوالقاسم، (۱۳۸۲)، نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله)، تهران، دنیای دانش.
- تامین، ملوین، (۱۳۸۵)، جامعه شناسی قشریندی و نابرابری‌های اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران: توتیا.
- توانایان فرد، حسن (۱۳۷۹) صرفه جویی. تهران: مؤلف.

- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۹۵)، مفاتیح الحیات، قم، مرکز نشر اسراء.
- حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۳۹۰)، وسائل شیعیه، ترجمه عباس اسلامی، تهران: بوستان قرآن
- حقیقتیان، منصور. محمودیان، حمید. فیروزآبادی، آمنه. ۱۳۹۴ مطالعه جامعه شناختی سبک زندگی ایرانی-اسلامی در بین جوانان شهر کرمان، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال هفتم، شماره چهارم، پاییز ۱۳۹۴.
- دادگر، یدالله و رحمانی، تیمور (۱۳۸۰) مبانی و اصول علم اقتصاد، چاپ اول، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر، بی تا، لغت نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران و مؤسسه ویستار.
- رحمانی، تیمور (۱۳۷۱) تحلیلی از تشکیل سرمایه در ایران و تخمین منابع سرمایه‌گذاری، تهران: دانشگاه تهران.
- سالم، اسماعیل (۱۳۸۵) رابطه‌ی پس‌انداز و درآمد خانوارهای ایرانی، تهران: مؤسسه‌ی عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.
- سووه، توماس (۱۳۵۴) فرهنگ اصطلاحات اجتماعی و اقتصادی، مترجم مازیار آزاده، تهران: انتشارات مازیار.
- شریفی، احمدحسین (۱۳۹۴)، "روش‌های اهل بیت (ع) در نهادینه سازی سبک زندگی اسلامی"، مجله مطالعات اسلام و روانشناسی، سال ۹، شماره ۱۶، صص ۷-۲۶.
- شعیری، محمدبن محمد، (بی تا)، جامع الاخبار، نجف، مطبعه حیدریه.
- شمشانی، اژدر، نادر بیگدیلو، آریان، درویش، عسگر. (۱۳۹۴). سبک‌زندگی دینی (مطالعه‌ی موردی؛ تحلیلی بر عوامل اسراف و مصرف‌گرایی) فصلنامه سراج منی ۶(۱۹)، ۴۹-۷۸
- شیرازی، سیدمحمد، ۱۴۰۸ ق، فقه الاقتصاد، بیروت: دارالعلوم.
- صادقی، فریدون؛ مصیب عباسی و حمید رضایی، ۱۳۹۴، سبک‌زندگی اسلامی با رویکرد اقتصادی، تهران، پنجمین کنفرانس ملی و سومین کنفرانس بین‌المللی حسابداری و مدیریت.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین، ۱۳۸۲، سنن النبی، قم صلوه.

Archive of SID

- طباطبایی، سیدمحمدحسین، ۱۹۷۳ م، المیزان فی التفسیر القرآن، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات، اول.
- طغیانی، مهدی. (۱۳۹۴). شناسایی و ترویج سبک زندگی اسلامی ایرانی در جهت دفاع اقتصادی در منظومه اقتصاد مقاومتی، فصلنامه آفاق امنیت / سال نهم / شماره سی و یکم - تابستان، صص ۶۵.
- صدر، سیدمحمدباقر، (۱۴۲۴ق) اقتصادنا، مرکز الابحاث و الدراسات التخصصیه للامام الشهدید الصدر، قم، چاپ اول.
- صدوق، محمد بن علی، (۱۴۱۳) کتاب من لایحضره الفقیه، تصحیح: علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم.
- طوسی خواجه نصیرالدین. (۱۳۶۶)، اخلاق ناصری، انتشارات هما.
- طوسی، خواجه نظام الملک. (۱۳۶۵)، سیاست نامه، چاپ و نشر بنیاد.
- عزتی، مرتضی و شهریاری، لیلا. (۱۳۹۱). "ارزیابی عملکرد کمیته امداد امام خمینی (ره) در زمینه جمع آوری زکات"، پژوهشنامه مالیات، شماره ۱۶، صص ۳۱-۶۰.
- فاضل قانع، حمید. (۱۳۹۲). "سبک زندگی براساس آموزه‌های اسلامی"، قم: مرکز پژوهش‌های صدا و سیما.
- فرهنگ، منوچهر (۱۳۵۶) فرهنگ علوم اقتصادی (انگلیسی به فارسی)، تهران: انتشارات نیل.
- قریشی کرین، سید حسن. قانع، حمید فاضل. فروهی، (۱۳۹۴) "علی بن موسی الرضا (ع) و سبک زندگی اسلامی در روابط اجتماعی"، مجله‌ی فرهنگ رضوی، سال سوم، شماره نهم،
- کریمی، یوسف. (۱۳۸۶). روانشناسی اجتماعی. تهران: نشر ارسباران.
- کریمی، یوسف. (۱۳۸۸). نگرش و تغییر نگرش. تهران: نشر ویرایش.
- کلینی، محمدبن یعقوب، (۱۴۰۷ق)، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- مجتهد، احمد و افشین کرمی (۱۳۸۲) ارزیابی متغیرهای مؤثر بر رفتار پس انداز ملی در اقتصاد ایران، فصلنامه پژوهشنامه: بازرگانی، ۲۷، ۲۸-۱
- مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، بحارالانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

- مجلسی، محمدباقر، ۱۳۸۸، حلیه المتقین، قم، مسجد مقدس جمکران.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۸۳ مجموعه آثار، قم، صدرا، ج ۲، ص ۶۳ و ۶۴.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۶۱ آشنایی با علوم اسلامی، قم، صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۶۲)، تفسیر نمونه، جلد ۹، انتشارات دارالکتاب اسلامی.
- منتظرظهور، محمود (۱۳۷۶) اقتصاد خرد و کلان، چاپ نهم، انتشارات دانشگاه تهران.
- مهدوی کنی، محمدسعید، (۱۳۸۷)، مفهوم سبک زندگی و گستره‌ی آن در علوم اجتماعی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، بهار ۱۳۸۷، شماره اول .
- موسایی، میثم، ۱۳۸۶ ش، تأثیر اعتقاد به منع اسراف در مخارج مصرفی (مطالعه موردی شهر یزد) "فصلنامه علمی پژوهش اقتصاد اسلامی"، ش ۲۶، تابستان ۱۳۸۶
- موسایی، میثم، ۱۳۸۷ ش، "جایگاه انفاق و خاستگاه اجتماعی اقتصادی آن". فصلنامه علمی پژوهش اقتصاد اسلامی"، ش ۳۰، تابستان ۱۳۸۷.
- نراقی، ملااحمد، (۱۳۸۴) معراج السعاده، قم، انتشارات هجرت.
- نولن هکسما، سوزان (۱۳۹۵). زمینه‌ی روان شناسی اتکینسون و هیلگارد، مهدی گنجی (مترجم)، دکتر حمزه گنجی (ویراستار)، تهران: نشر ساوالان.
- ولایتی، علی اکبر، (۱۳۸۴)، فرهنگ و تمدن اسلامی، قم، دفتر نشر معارف اسلامی.
- هونکه، زیگرید، (۱۳۶۲)، فرهنگ اسلام در اروپا، ترجمه مرتضی رضایی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ج ۱.
- Arbuthnott, Katherine D (2009). "Education for sustainable development beyond attitude change"; International Journal of Sustainability in Higher Education; Vol 10; No 2; pp 154-153.
- Branas-Garza, P.; Rossi M. & D. Zaclcever. (2009). "Individual's Religiosity Enhances Trust: Latin American Evidence for The Puzzle", Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 41, Issue 2-3, pp. 555-566.
- Budiman, A. & A. O'Cassn. (2007). "Studying The Effects of Materialism, Religiosity and Status Consumption on Subjective Well-Being: An Indonesian Perspective"; The university of Newcastle, <http://conferences.anzmac.org/ANZMAC2007/papers/Arief_1.pdf>. [8 Jan 2011].
- Finch, Mary Beth, 2008"Spending One's Treasure: Consumer Trends in the Purchase

Archive of SID

- of Religious Goods" Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association Annual Meeting, Boston, MA: Aug. 1-4, 2008
- Godazgar, Hossein (2007) "Islam versus Consumerism and Postmodernism in the Context of Iran", Social Compass, Sage Publications.
- González, Libertad, & Berkay Özcan (2008) The Risk of Divorce and Household Saving Behavior. IZA Discussion Papers No. 3726.
- Kennickell, Arthur B. (1995) Saving and Permanent Income: Evidence from the 1992, Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Keynes, John Maynard (2006) The General Theory of Employment, Interest and Money, New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors.
- Klaubert; A. (2010). "Striving For Saving- Religion And Individual Economic Behavior", University of Luneburg, Working Paper Series in Economics; No. 162.
- Mc Cleary, M.R. (2007). "Salvation, Damnation And Economic Incentives", Journal of Contemporary Religion, Vol. 22, No. 1, pp. 49-74. [InPersian].
- Porter, Noah (2003) The Collaborative International Dictionary of English, Vol. 48, Retrieved September 22, 2009, from The DICT Development Group: <http://www.dict.org>
- Webster, Noah. (1913) Webster's Revised Unabridged Dictionary. Retrieved September 2009, 22, from American and French Research on Treasury of the French Language: <http://machaut.uchicago.edu>

